

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ: ЗДОБУТКИ, ТРУДНОЩІ, ПЕРСПЕКТИВИ

Барановська Олена Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

Важливість розвитку індивідуальності як основи для гармонійного розвитку людини як особистості-творця підкреслюється в усіх чинних документах про освіту. Більше десяти років тому в *Кронберзькій декларації* про перспективи процесів придбання і передавання знань на найближчі 25 років (Зустріч експертів ЮНЕСКО) наведено деякі прогнози, одними з яких були: зростання ролі учнів в процесі набуття і передавання знань, включаючи процеси створення і поширення контенту; ролі індивідуалізації навчання учнів [1]. В *Законі України «Про освіту»* (2017) визначається поняття «індивідуальна освітня траєкторія» – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі ним видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання [2]. *Концепція «Нова українська школа»* пропонує формулу нової української школи, яка складається з дев'яти ключових компонентів, з яких можна виокремити такі: педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу [3].

Процес навчання та виховання з позицій дитиноцентризму та вільного розвитку дитини розглядали педагоги-просвітителі минулого. Так, *К. Ушинський* вважав, що для правильної організації навчального процесу треба систематизувати основні положення і принципи дидактики, ґрунтовно вивчити та узагальнити індивідуальні та психологічні особливості розвитку дітей різних вікових категорій, які він виводив із закономірностей процесу пізнання. Вчений вважав, що педагогіка може стати наукою та мистецтвом, якщо буде тісно пов'язана з життям, виражати потреби суспільства і спиратися на дані наук про людину. Знаковими є його слова, що коли педагогіка хоче виховувати людину у всіх відношеннях, то вона повинна взнати його теж у всіх відношеннях [4]. Неординарними за своїм дидактичним змістом і методикою є його підручники для початкового навчання «Дитячий світ» (1861), «Рідне слово» (1864), статті «Три елементи школи» (1867), «Недільні школи» (1861), «Про початкове викладання російської мови» (1864). Важливим здобутком для вільного розвитку дитини стала *вальдорфська педагогіка* (перша вальдорфська школа була заснована Рудольфом Штайнером у 1919 році для дітей робітників фабрики «Вальдорф-Асторія» в г. Штутгарті (Німеччина). В основу концепції

антропософії закладено ідею поступального і цілісного розвитку дитини. Метою вальдорфських навчальних закладів стало не накопичення знань дитиною, а виховання людини, орієнтованого на навколишній світ, чутливого до нового, здатного здійснювати усвідомлений вибір і брати на себе відповідальність за нього (світ добрий, прекрасний, правдивий). Три провідних положення характеризують сутність педагогічної теорії *М. Монтессорі*: 1) виховання повинно бути вільним; 2) виховання повинно бути індивідуальним; 3) виховання повинно спиратися на дані спостережень за дитиною. Марія Монтессорі реалізувала ідеї раннього розвитку і вільного виховання, виділила провідну роль духовного моменту: педагог повинен уміти звертатися до людини, яка дремає в душі дитини. Педагогічна система *Василя Сухомлинського* являла собою концептуальну основу особистісно зорієнтованого підходу, що знаходить відображення в компетентісно орієнтованій освіті. Ця авторська школа являла собою школу радості, спрямовану на виховання всебічно розвиненої особистості, школу співдружності поколінь. Головними суб'єктами цієї системи є учитель, учень та родина, метою - формування всебічно розвиненої особистості, складовими всебічно розвиненої особистості. Гуманістичними основами системи Василя Сухомлинського є: створення для дитини «радість буття»; формування культури бажань, культури почуттів; формування почуття власної гідності; створення атмосфери успіху; перевага позитивних стимулів і реакцій на поведінку дитини над негативними; взаємодія школи, сім'ї, громадськості тощо. Ця система є основою для багатьох гуманістичних систем, де головним є ставлення до дитини як до унікальної особистості, природовідповідність, культуровідповідність, формування радості пізнання тощо [5].

Доробок педагогів-гуманістів поступово вплинув на зміни підходів до навчання та виховання дітей і педагогічна наука підтвердила важливість гуманістичного підходу, де основним тезисом є те, що людина – головна цінність, мета і результат організації навчально-виховного процесу. Гуманістична парадигма навчання і виховання особистості перш за все містить індивідуальний підхід до неї, розглядає індивідуалізацію навчання як обов'язкову складову процесу навчання. В *сучасній психології* важливе місце займають концепції соціалізації та індивідуалізації, різноманітні трактовки поняття «індивідуалізація психічного розвитку», яке лежить в основі будь-якого визначення «індивідуалізація навчання». Відзначимо, що поняття індивідуалізації та диференціації навчання розкриваються у багатьох педагогічних дослідженнях, а також дослідженнях на стику педагогіки та психології: А. Кірсанов, І. Осмоловська, В. Паламарчук, Є. Рабунский, Ф. Рафікова, О. Савченко, М. Скаткін, І. Смирнова, І. Унт та ін. Важливість діагностики індивідуально-психологічних особливостей дітей, їхнє врахування в процесі формування розумових дій, мислення відзначав Л. Занков. Основними цілями навчання за Л. Занковим визначалося: загальний психічний розвиток особистості; створення основи для загального розвитку кожного школяра; цілісний розвиток дитини, її розуму, волі, почуттів, моральності, при збереженні

здоров'я [6]. Л. Виготський довів, що розвивальна мета індивідуального розвитку учнів – це формування і розвиток їхніх інтелектуальних, творчих здібностей, які мають спиратися на зону найближчого розвитку учня, яка в подальшому реалізується в реальному часі [7]. Вал. Паламарчук присвятила більше тридцяти років інноваційній діяльності в закладах різного типу, постійно підкреслювала пріоритетність ідеї плекання інтелектуальної особистості, її випереджального розвитку [8].

У сучасній науковій літературі виділяють такі різновиди індивідуальної форми роботи: індивідуальна, індивідуалізована та індивідуалізовано-групова. *Індивідуальну* форму роботи застосовують на всіх етапах процесу навчання. Вона передбачає самостійне виконання учнями однакових завдань у єдиному темпі. *Індивідуалізована* форма характеризується такою організацією роботи, при якій кожен учень виконує специфічне завдання з урахуванням його навчальних можливостей. *Індивідуалізовано-групова* форма є додатковою формою навчальної роботи, завдяки якій є можливість не допустити відставання у навчанні слабких і створити кращі умови для розвитку обдарованих учнів. Серед видів індивідуальної роботи науковці виділяють: діяльність окремого учня; виконання роботи учнем одночасно з іншими учнями класу, групи; різна тривалість виконання навчального завдання; виконання загальнокласної навчальної роботи; виконання окремого завдання. Індивідуальна форма роботи на уроці дає змогу враховувати темп навчання кожного учня, його підготовленість, створює можливості для диференціації завдань, контролю та оцінювання результатів, забезпечуючи відносну самостійність, але потребує значних затрат часу і зусиль учителя. В останні роки з'явилися терміни «індивідуалізація навчання», «індивідуалізоване навчання», «індивідуальне навчання». Ми розглядаємо *індивідуалізацію навчання як принцип здійснення індивідуального підходу до учнів у процесі навчання; як форму організації навчальної діяльності учнів на уроці; як освітню технологію, що ґрунтується на принципі індивідуалізації.* «Індивідуалізоване навчання – вид навчання, що здійснюється на засадах індивідуалізації із застосуванням відповідних технологій, метою якого є розвиток індивіда згідно з його здібностями і в притаманному для нього темпі [9].

Практика вчителів показала, що індивідуальна робота та робота у малих групах є ефективною під час роботи над проектами з різних предметів (українська література, історія України, біологія, географія, основи здоров'я, хімія, фізична культура). Наприклад, цікавими були проекти з хімії про біологічні добавки в продуктах харчування. Вивчалися питання; «Чому горять картопляні чіпси?»; «Що міститься у жувальних гумках?»; «Які цукерки ми їмо?»; «Що, крім м'яса, є у ковбасі?»; «Чи є корисними для нашого організму біологічні добавки?». Працюючи у малих групах, учні навчаються розподіляти обов'язки, планувати роботу та розраховувати час на виконання етапів проекту, створювати та проводити презентацію, захищаючи проект [10]. З основних проблем, що виникають під час експериментальної роботи, ми відзначали такі: у багатьох учителів відсутні достатні знання про шляхи здійснення диференційованого та індивідуального

підходу (30%); виникають труднощі у виборі оптимальних способів і засобів диференціації (30%); вчителі помиляються під час вибору варіанта навчальної діяльності учнів на різних етапах навчального процесу (15%); не використовують варіативність застосування форм навчальної діяльності учнів (40%); витрачають багато часу на власну підготовку до застосування складних форм організації навчально-виховного процесу та подальшу організацію навчальної діяльності учнів (80%); відсутність у деяких підручниках чіткого поділу завдань різного рівня (45%); швидкий темп навчання, перенасиченість зайвою інформацією (90%). Дослідження розподілу часу на уроці, який реально займає у середньому кожна з основних форм навчальної діяльності (фронтальна, групова та індивідуальна) показало, що основне місце на уроці посідає фронтальна форма, яка охоплює біля 60% уроку; груповій формі надається біля 25%; індивідуальній – 15% [11].

Отже, можна зробити висновок, що для успішного керування навчально-виховним процесом вчитель повинен: досконало вивчити кожного учня; поєднувати різні форми навчальної діяльності таким чином, щоб кожна наступна усувала недоліки попередньої, створювати потрібні їх комплекси; визначити етап, на якому потрібна диференціація, підготуватися до цього методично; здійснювати постійний зворотний зв'язок; уміло використовувати мотивацію діяльності; постійно здійснювати контроль і корекцію. Практика показала, що взаємозв'язок варіативності з диференціацією та індивідуалізацією навчання забезпечує організацію особистісно орієнтованого підходу до учнів.

Список літератури

- [1] Кронбергская декларация о будущем процессов приобретения и передачи знаний // Высшее образование сегодня, 2007, № 9, с. 74—79.
- [2] Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38–39. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- [3] Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
- [4] Ушинский К.Д. Педагогические сочинения [Текст] : в 6 т. / К.Д. Ушинский ; сост. С.Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1988. – Т. 1. – 414 с.
- [5] Сухомлинська О. Школа Сухомлинського у Павлиші – погляд крізь призму часу: наук.-популярне видання / Ольга Сухомлинська. – К.: Пед. думка, 2013. – 124 с.
- [6] Індивідуальні варіанти розвитку молодших школярів. Під. Ред. Л.В. Занкова і М.В. Звереві. М., 1973.
- [7] Выготский Л. С. Собрание сочинений. – в 5-ти т. – М., 1983.
- [8] Паламарчук В. Ф. Глобус інтелектус (методологія, програма, методика формування глобального інтелекту). Київ, 1999. 56 с.

[9] Барановська О. В. Дидактичні підходи до проблеми форм навчання в профільній школі // Профільне навчання: теорія і практика / За ред. канд. пед. наук. Липової Л.А. – К.: ВВП «Компас», 2007. – 192 с. – С. 35-45 [0,5]. (Співавт. Прутас. А.В., Грищенко О.В.).

[10] Барановська О. В. Розвиток творчої особистості в умовах диференційованого навчання // Райдуга творчості: Практично зорієнтований посібник / Гол. ред.: В.І. Сафіулін; наук. ред. проф. В.Ф. Паламарчук. – К.: Освіта України, 2010. – С. 53-60.

[11] Барановська О. В. Впровадження сучасних форм організації навчального процесу в умовах профільного навчання // Директор школи, ліцею, гімназії.- 2008. – № 5. – С. 44-47

Олена Барановська